

нього виникла ідея масового будівництва дитячих дошкільних закладів у містах, районах і селах Черкаської обл., яка стала прикладом і взірцем із будівництва комплексів школа–дитячий садок. Ці питання постійно знаходилися на контролі І. Лутака. Щомісяця йому готували доповідну записку щодо стану будівництва об'єктів народної освіти, охорони здоров'я, культури. Всіх керівників примушували добросовісно ставитися до цих питань, причому слід наголосити, що контроль був досить жорсткий. Скажімо, відділ науки і навчальних закладів, який тоді очолював автор, постійно тримав на контролі ці питання. Нарешті, настав приємний момент, коли ми дали оголошення у газеті «Черкаська правда», що є вільні місця у дитячих садочках міста Черкаси. Іван Кіндратович викликав мене до себе і запитав: «Це дійсно так? Немає тут обману?». Я відповів, що особисто перевіряв і це все відповідає дійсності. Він піднявся і сказав: «Контролюйте і далі. Нам необхідно домогтися такого становища в усій області. Як будуть радіти батьки, що їхні діти знаходяться в надійних руках».

Не дивлячись на те, що в І. Лутака був напружений графік роботи, він не випускав з поля зору питання гуманітарного характеру, добре усвідомлюючи, що для гармонійного розвитку людини велике значення має її духовний світ. У Черкаській обл. на той час було три вищі навчальні заклади – Черкаський педагогічний інститут ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією (нині – Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького), Уманський педагогічний інститут (нині – Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини) та Уманський сільськогосподарський інститут ім. М. Горького (нині – Уманський національний університет садівництва). Вища технічна освіта обмежувалася відкриттям у Черкасах 15 березня 1960 р. загальнотехнічного факультету Київського технологічного інституту харчової промисловості. 20 травня 1961 р. факультет був підпорядкований Київському інженерно-будівельному інституту, 10 листопада 1977 р. – перетворено на Черкаський філіал цього ВНЗ, а 1 грудня 1979 р. – підпорядковано Київському політехнічному інституту. 26 липня 1991 р., на основі цього філіалу, було створено Черкаський інженерно-технологічний інститут, на базі якого 26 вересня 2001 р. утворено Черкаський державний технологічний університет. У тому, що цей навчальний заклад став університетом, є велика заслуга керівників області та міста, зокрема І. Лутака, В. Сокоренка, С. Гребенюка.

Значну увагу І. Лутак надавав і вшануванню пам'яті Т. Шевченка та популяризації його творчої спадщини. Завдяки йому, в області було започатковане проведення Шевченківського літературно-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій». У грудні 1980 р. була прийнята постанова ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР з цього питання, а згодом свято набуло міжнародного значення.

29 січня 2009 р. І. Лутак відійшов у вічність. Це була людина, яка завжди повністю віддавалася справі, постійно наполегливо працювала та змушувала так робити всіх навколо себе. Це був талановитий керівник, який хотів бачити свою Батьківщину й її народ у повному достатку. Таких людей не забуває суспільство і ми також маємо пам'ятати його добрі справи і для міста, і для області. Необхідно ще раз наголосити, що його душа навечно залишиться у праведних ділах, зведених корпусах фабрик, заводів, комбінатів, об'єктів соціальної інфраструктури, а найперше – у пам'яті людей, заради яких Іван Кіндратович жив, працював і здобував!

1. *Особистість в історії України: Микола Іванович Бушин / За ред. В. Лазуренка. – Черкаси, 2013.*
2. *Син землі української / Упор. М. Костецький та ін. – Черкаси, 2008.*
3. *Карбовський С.Р. Силу землі дає хлібороб. – К., 1981.*
4. *Бушин М. Син своєї епохи // Земля Черкаська. – 2010. – № 9.*
5. *Врублевський В.К. Волгододимир Щербицький: правда і вигадки. Нотатки помічника: спогади, документи, чутки, легенди, факти. – К., 1993.*

Bushyn M.I. Lived, worked, obtained! (Strokes to the Ivan Lutak portrait). In the article is analysed the activity of the Cherkasy regional committee of the CPU first secretary (the 1976th–1988th) I. Lutak.
Key words: I. Lutak, Communist Party of Ukraine, Cherkasy region

О. Є. Литвиненко

ПРОБЛЕМА ЖИТЛОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ УСРР У 1920-х рр. (на прикладі агрономів)

У статті розглядається проблема житлової забезпеченості агрономічних працівників в 1920-х рр. Проаналізовано значення агропунктів у процесі забезпечення житлом та побутові умови
Ключові слова: агроном, агропункт, житло, дослідна станція

Повсякденне життя характеризується багатьма складовими. У пропонованій статті ми звертаємо увагу на один з важливих компонентів повсякдення інтелігенції – забезпечення житлом. Ця проблематика у працях дослідників радянського періоду була висвітлена недостатньо, позаяк увага акцентувалася на селянстві та «робітничому класі» [1]. Невдовзі вона частково була порушена в колективній монографії «Нариси історії української інтелігенції» [2]. Проте, остання висвітлювала, головним чином, роль радянської інтелігенції у відбудові народного господарства та культурному будівництві. Сучасні ж історики продовжують вивчати житлове забезпечення, в основному, на прикладі українського селянства. Зокрема О. Удод [3], О. Лукашевич [4] та М. Захарченко [5] звертали увагу на якість житла, його характеристики та санітарні умови. Крім цього, за останнє десятиріччя вийшли друком ґрунтовні праці, безпосередньо пов'язані як з соціально-побутовою інфраструктурою селян, так і аналізом житла міського населення. До них належать монографії І. Рибак [6], О. Мовчан [7], М. Борисенка [8]. Зважаючи на це, ми вирішили їх доповнити дослідженням житлового забезпечення агрономів УСРР у період 1920-х рр., що й визначило мету цієї статті.

Питання житлового забезпечення інтелігенції вперше було серйозно поставлене 1924 р. на конференції Всеросійської спілки робітників землі і лісу – професійній спілці сільськогосподарських працівників. Тут розглядалася проблема побуту й умов праці агроперсоналу. Делегати констатували «відсутність помешкань для самих спеціалістів, агрокабінетів, агропунктів, спецодягу та надзвичайно важкі умови перездів у районах, а іноді взагалі відсутності транспортних засобів, що призводило до обслуговування району пішки» [9, 95]. Дійсно, ситуація була складною. Наприклад, у Маріупольській окрузі 1925 р. більшість районного агроперсоналу не була забезпечена квартирами з паливом та світлом, а за проживання у приватному помешканні необхідно було платити не менше 10–15 крб. на місяць, що становило третину заробітної плати [10, 14]. У «Докладній записці про становище інтелігенції на селі» Всеукраїнської центральної ради професійних союзів 1926 р. стверджувалося, що матеріально-побутові умови життя сільської інтелі-

генції досить важкі та потребують негайних заходів. Вирішення проблеми покладалось на відповідні професійні союзи [11, 47–48].

Проблема пошуку житла була пов'язана зі станом матеріально-технічного забезпечення агропунктів, де агрономи проводили консультації для селян. Такі пункти мали включати, крім службового кабінету, ще й квартиру для агроперсоналу. Зазвичай, лише районному агрономові відводилось окреме житлове приміщення, яке він також використовував для службових цілей. Якщо окружний виконавчий комітет не давав квартири агропрацівнику, її доводилось винаймати. В свою чергу, це обтяжувало бюджет агронома та не давало можливості йому зберігати, використовувати як слід навчально-наукові посібники та прилади. Щоправда єдиною реальною допомогою у справі забезпечення житлом залишалось фінансування Народного комітету земельних справ. Однак він лише частково забезпечував побудову нових приміщень агропунктів і ремонт старих, на які не вистачало місцевих коштів. Колишні приміщення земських агропунктів районні виконавчі комітети часто здавали в оренду крамницям, конторам державного страхування або приватним особам. У зв'язку з цим перед Спілкою робітників землі та лісу стояло завдання потурбуватися, щоб усі колишні приміщення агрономічних установ використовувались за призначенням, а вже з боку НКЗС потребувалась допомога у фінансуванні агропунктів у тих районах, де не було місцевих коштів [12, 11].

Забезпечення повноцінної роботи районного агроперсоналу вимагало утримання хоча б одного агропункту. Він мав включати у себе садибу, агрокабінет, лекційну залу, музей, житлові помешкання для агрономів, а також будівлі для коней. За статистикою окружних земельних відділів, у 1925–1926 рр. майже половина агрономів (49 %) забезпечувалась агропунктами, а 44 % агроперсоналу (в більшості районні агрономи) наймали житло. Краще становище було в агрономів Лівобережжя, де помешканням були забезпечені 71 % працівників, тоді як на Правобережжі лише 31 %. [13, 8]. За рік ситуація значно погіршилась: на Поліссі кількість агрономів, які отримали службове житло скоротилась із 48 до 31 %, на Лівобережжі – з 71 до 64 %, на Правобережжі істотних змін не відбулось і лише в степовій частині УСРР їхня кількість зросла з 35 до 43 %. При цьому на півночі країни кількість агропунктів скоротилась удвічі. У 1928–1929 рр. планувалося створення 65 нових агропунктів. Поряд з будівництвом нових приміщень, у перспективі передбачалось привести до належного стану існуючі й перетворити їх на дійсні районні центри для оперативної агрономічної роботи [13, 8].

Утримання одного агропункту вимагало значних коштів. За підрахунками спеціалістів НКЗС, у 1928 р. повноцінне функціонування одного агропункту потребувало не менше 2 тис. крб. [13, 8]. Згідно ініціативи НКЗС, у 1928 р. утримання одного агропункту передбачало такі комунальні витрати: опалення – 285 крб., освітлення – 50 крб., дрібний ремонт – 200 крб., облаштування агрокабінету – 200 крб. Інші витрати – 1,8 тис. крб. – призначалися для обслуговуючого персоналу. Видатки на освітлення та опалення були не менш важливими, щоб створити належні умови для проживання та прийому селян. Вище вказана сума утримання агропункту залишалась непідйомною для багатьох районних земельних відділів і для НКЗС в цілому. Приміщенням був забезпечений 301 агропункт з 593 [14, 72].

Незважаючи на постійну увагу до проблеми впродовж 1920-х рр., не всі агропункти використовувались

за призначенням. Крім агроперсоналу, його могли використовувати представники органів влади. Так, 1925 р. у Черкаській окрузі місце агропункту зайняв місцевий виконком. У Чернігівській, незважаючи на пропозицію окружного виконавчого комітету забезпечити працівників житлом, – одного з агрономів виселили з сім'єю, тоді коли він перебував у Києві на підвищенні кваліфікації [10, 14]. Агрономи, котрі не проживали в агропунктах, сплачували за помешкання великі суми. Анкетування агроперсоналу, проведене Всеробітземлісом 1925 р., показало, що річні витрати на житло в агрономів склали 102 крб. щорічно, при доході 674 крб., у спеціалістів – 106 крб. (з річним зарплатком 395 крб.), а агротехніків – відповідно, 129 і 482 крб. Тим часом, четверту частину зарплати доводилось витратити на житло [15, 16].

Скрутним було становище працівників районних земельних відділів і дослідних установ. Попри те, що вони отримували квартири та комунальні послуги, умови проживання загалом не були задовільними. Завідуючий станції отримував 2 кімнати і кухню, причому одна з цих кімнат була робочим кабінетом і служила для прийому відвідувачів. Спеціаліст отримував кімнату і кухню. При цьому кімната також слугувала, здебільшого, місцем прийому відвідувачів, незалежно від складу сім'ї агронома. Асистенти і техніки квартири не мали, розміщуючись по 4–5 осіб в одній кімнаті. Інколи вони були змушені жити навіть разом із сім'ями агрономів. В іншому випадку, вони могли отримувати по 5 крб. допомоги для найму помешкання у сільській місцевості, поблизу станції [16, 60]. Оплата квартири, опалення й освітлення були витратами агрономів, а не місцевого чи державного бюджету [17, 8]. Автор листа до редакції журналу «Український агроном» так описував підготовку до зими: «Зима наближається... Ось уже й зима підкралась. Потрібне відремонтоване помешкання, треба забезпечитись паливом, а все це – викреслено з кошторисів або залишено в надто обмеженій кількості. Кожний з нас прислухається, як їдуть до окрфінвідділу, щоб на всякий випадок писнути заяву про посаду в інше місце, щоб підготувитись, коли окрфінвідділ власною рукою викреслить те, що в тебе кричить. Від того зимою так холодно й морозно» [18, 28].

На відміну від агропрацівників дослідних станцій в кращій ситуації перебували агрономи Цукротресту. Вони отримували фінансову підтримку для утримання квартир і транспорту. Інші працівники – завідуючі економіями та агротехніки – оплачували вартість житлових послуг за свій рахунок [19, 5]. Крім цього, агрономи часто просили земвідділи про відведення землі для присадибної ділянки. Мова йшла, здебільшого, про 1–2 дес. [20, 19].

Загалом, слід відзначити, що житлові умови агрономів УСРР в 1920-х рр. залишалися гіршими, ніж задовільними. Економічна та соціальна політика радянської влади в Україні 20-х рр. XX ст. фактично не сприяла підвищенню якості житла агроперсоналу. Щоправда часткове забезпечення житлом було характерне не лише для агрономів, а й для інших представників сільської інтелігенції – вчителів, ветеринарів тощо. Поліпшувала ситуацію поява агропунктів – місцевих центрів агрономічного обслуговування, в яких працівники могли проживати із сім'ями. Відсутність таких агропунктів змушувала винаймати помешкання і витратити чверть зарплатки агронома. В середині 1920-х рр. агропунктами та житловим помешканням була забезпечена майже половина всього агроперсоналу в УСРР, але це стосувалося, здебіль-

шого, агрономів районних земельних відділів, Цукротресту та керівного персоналу дослідних станцій.

1. Марзеев А.Н. Жилище и санитарный быт сельского населения Украины. – Х., 1927.
2. Нариси історії української інтелігенції (перша половина XX ст.): у 3 кн. – Кн. 2. – К., 1994.
3. Удод О.А. Житло у повсякденному житті українського селянина // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2003. – Вип. 8.
4. Лукашевич О. Житло як один з основних критеріїв якості повсякденного життя селянина 20-х рр. XX ст. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2004. – Вип. 12.
5. Захарченко М.В. Житлово-побутові умови українського селянства у 20-і рр. XX ст. // Вісник ЧДУ ім. П. Могили. – Вип. 35.
6. Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921–1992 рр. – Кам'янець-Подільський, 2002.
7. Мовчан О.М. Повсякденне життя робітників УСРР: 1920-ті рр. – К., 2010.
8. Борисенко М.В. Житло та побут міського населення України в умовах трансформації урбаністичного середовища у 20–30-х роках XX ст. – К., 2009.
9. Мазуркевич Г. З підсумків роботи конференцій НТС у 1924 р. // Земельник. – 1925. – № 3.
10. Савченко-Більський М. Про побут і умови роботи агроперсоналу земоргів // Український агроном (далі – УА). – 1925. – № 2.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України, Ф. 1, Оп. 20, Спр. 2242.
12. Лазоренко О. Які питання треба найскоріше розв'язати в роботі низової агроорганізації // УА. – 1926. – № 2.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Ф. 27, Оп. 9, Спр. 158.
14. Андрущенко Ф. Агромережа в складі бюджету місцевих земоргів // УА. – 1928. – № 5–6.
15. Сахарів М. Матеріальний стан райагробітників Харківської округи за їхніми бюджетами (з робіт округової НТС Робітземлісу) // УА. – 1926. – № 1.
16. Обставини роботи й побут відірваного од населених центрів агронома-досвідника // УА. – 1928. – № 1.
17. Воробйов К. Виконуймо постанови першої всеукраїнської НТС // УА. – 1926. – № 8–9.
18. Бурлака М. Нотатки районного агронома // УА. – 1926. – № 3.
19. Щадилів О. Наша робота, наші досягнення // УА. – 1926. – № 10.
20. Держархів Полтавської обл., Ф. Р-3464, Оп. 1, Спр. 56.

Lytvynenko O.Y. Problem of house providing of intellectuals in the USSR at the 1920th (for example, agronomists). In this paper i described the problem of the agronomic workers housing supply during the 1920th. Are analyzed the value of agroposts in the process of house providing and living conditions.

Key words: agronomist, agroposts, house, Experimental Station

Л. В. Бортник

УЧАСТЬ КОРПУСУ ОХОРОНИ ПРИКОРДОННЯ У КУЛЬТУРНОМУ І СОЦІАЛЬНОМУ ЖИТТІ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1930-і рр.)

У статті проаналізовано роль Корпусу охорони прикордоння у культурному та соціальному житті прикордонних повітів Волинського воєводства.

Ключові слова: Корпус охорони прикордоння, культура, суспільна робота, громадянська свідомість

Корпус охорони прикордоння (КОП) у вітчизняній науковій думці як особливе явище в історії українсько-польських відносин, представлений однобічно. Він виступає як організація, що застосовувала елементи терору та дискримінації відносно українського населення прикордоння, свідченням чого була ревіндикація, обме-

ження та заборона діяльності українських організацій тощо. Водночас відома й інша сторона діяльності КОП на Волині, що стосувалася участі в культурному та соціальному житті. Хоч вона спрямовувалася на польське населення, представників інших спільнот теж не оминула. Тому цивілізаційна роль цієї організації на території Волинського воєводства є актуальною темою для дослідження. Його джерельною базою є матеріали Держархівів Волинської, Рівненської обл. і Архіву Прикордонної варті (Arciwm Straży Granicznej) у Польщі. Тема висвітлена на сторінках тогочасної преси, зокрема, газет «Wołyń», «Życie Wołyńskie», «Echo Wołyńskie». У науковій історичній літературі проблематика частково розглянута у працях Г. Домінічака, А. Марушеского тощо. Відтак, ми поставили мету показати роль Корпусу охорони прикордоння у соціальному та культурному житті прикордонних повітів Волинського воєводства, що є відмінною від загальноприйнятого наукового трактування його ролі загалом.

Складні міжетнічні відносини на східному прикордонні досить довго унеможливлювали співпрацю між структурами, що охороняли кордон, і населенням східних кресів. Жителі деяких районів ставилися до влади байдуже, а іноді навіть неприхильно [1, 4]. «Пошуки прихильності населення прикордоння, а особливо етнічної меншості, є складним процесом. Зацікавленість КОП стикається у цьому питанні із великою байдужістю», – читаємо в Інструкції КОП, яка показує психологічні особливості жителів прикордоння відносно представників будь-якої влади [3, 12]. Це мотивувалося труднощами розквартирування війська та іншими потребами для захисту військ на кордоні. Передусім, населення не погоджувалося із політичними рішеннями, прийнятими проти його волі.

У зв'язку із цим КОП застосовував наступні методи та засоби для подолання недовіри: 1) демонстрація розуміння потреб населення прикордоння та зацікавлення його щоденними справами; 2) уникнення солдатами непорозуміння під час виконання службових обов'язків, а також пояснення необхідності обов'язкових обмежень та дотримання дисципліни у ставленні до населення; 3) надання ефективної допомоги населенню прикордоння, особливо у відносинах із державними органами; 4) участь у виборчому житті населення [3, 15].

Якщо спочатку перед КОП ставилося завдання винятково безпеки прикордоння, то пізніше до його обов'язків додалося зближення із населенням прикордоння, його культурно-освітнє піднесення [2, 3]. Загалом виділялося два напрями суспільної роботи Корпусу: 1) робота над піднесенням культури та громадянської свідомості; 2) робота у наданні допомоги в усіх напрямках (ліквідація стихійних лих, боротьба із епідеміями, безробіттям тощо). Важливим завданням, особливо серед поляків, було здійснення роботи щодо фізичного виховання та військової справи, що проводилася згідно вимог Інструкцій 1932 і 1936 рр., відносно таких категорій населення, як допризовна молодь (члени Стрілецького Зв'язку), бойскаути, учасники Зв'язку Резервістів і жінки (члени Жіночого Стрілецького Зв'язку). Ця робота мала тісний зв'язок із охороною кордону, оскільки найбільш фізично підготовлені юнаки, під час призову, стали членами КОП [4, 7].

Керівництво 1-ї бригади КОП («Волинь») постійно дбало про бойовий дух та фізичну підготовку солдатів. Це засвідчують нагороди, які здобували копівці у різноманітних спортивних змаганнях та навчаннях. Як повідомляло Echo Wołyńskie, конкурсна комісія, у складі капітана КОП Матольського, комісара Державної поліції Шварца і поручника, присудила 4 підполіцерам КОП